

УДК 332.1.012.23

ЕКОНОМІКО-ПРАВОВІ ОСНОВИ ВЗАЄМОВІДНОШЕННЯ ВЛАДИ І БІЗНЕСУ В УМОВАХ СОЦІАЛЬНО ОРІЄНТОВАНОЇ РИНКОВОЇ ЕКОНОМІКИ*Тарасович О.В. Нестеров Г.Г.*

У статті обґрунтована необхідність розвитку партнерських відносин державного і приватного секторів в умовах соціально орієнтованої ринкової економіки. Показана роль правового характеру державного регулювання діяльності господарюючих суб'єктів. У дослідженні зроблений висновок про необхідність розробки основ функціонування об'єктів власності в системі економіко-правових взаємин держави і приватного капіталу.

Історія розвитку суспільства довела, що однією з основ економічної свободи людини є приватна власність, але в той же час підтвердила і необхідність функціонування державної власності. Зараз абсолютно очевидно, що реалізувати ідею поступального розвитку суспільства можливо тільки на основі відтворення всіх властивих йому відносин, а значить, відносин державної і приватної форм власності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить про те, що для України проблема формування економіко-правових основ взаємин влади і бізнесу при переході до соціально орієнтованої ринкової економіки є особливо актуальною в сучасних умовах демократизації держави, оскільки для соціально орієнтованої ринкової економіки важливого значення набуває проблема взаємин ринкових і державних важелів регулювання соціально-економічних процесів.

Теоретичні і практичні рішення цієї проблеми на сучасному рівні розвитку України знайшли своє відображення в роботах вітчизняних учених: В.А. Устіменко, С.В. Богачева, А.І. Амоши, В.П. Вишневського, Н.Я. Азарова, В.Г. Варнавського, а також російських учених Б. Мільнера, І.Ю. Якутіна і так далі.

Б. Мільнер відзначає, що «Невідкладного рішення вимагають питання правового забезпечення діяльності інтегрованих корпоративних структур, вдосконалення законодавчої і нормативної бази функціонування промислових і промислово-фінансових корпорацій різного вигляду. Доцільною мірою державного регулювання промислового розвитку є введення державного реєстру корпоративних структур по об'ємах діяльності і стратегічної значущості» [1, с.145]. Але з урахуванням сучасного зарубіжного і національного досвіду проблема формування економіко-правових основ взаємин влади і бізнесу в умовах соціально орієнтованої ринкової економіки вимагає подальших досліджень і практичних рішень.

Принципи державного регулювання діяльності господарюючих суб'єктів повинні знаходитися відповідно до економіко-правових основ взаємин влади і бізнесу в умовах соціально орієнтованої ринкової економіки. З цією метою необхідно: забезпечити правовий характер діяльності господарюючих суб'єктів в умовах її державної регуляції; створити сприятливе середовище й підтримку фінансово-економічної діяльності господарюючих суб'єктів відповідно до стратегічних напрямів промислової і соціальної політики держави, а також відповідно до завдань зростання рівня життя населення в різних регіонах країни; розробити механізм взаємодії і співпраці влади і бізнесу, заснований на економіко-правовій системі дотримання партнерських взаємних прав і зобов'язань.

Це визначає актуальність дослідження теорії і практики партнерства державного і приватного секторів. Метою даної статті є визначення теоретичних і практичних економіко-правових основ взаємодії державного і приватного секторів і можливості розвитку такого партнерства в Україні. Для досягнення поставленої мети вирішені наступні завдання: проаналізовані існуючі наукові розробки сучасних учених в контексті досліджуваної теми; проаналізований сучасний вітчизняний і зарубіжний досвід формування економіко-правових основ взаємин влади і бізнесу в умовах соціально орієнтованої ринкової економіки; визначені перспективи ефективної співпраці державного і приватного секторів у вітчизняній економіці.

Під приватним сектором розуміється сукупність об'єктів, заснованих на приватній власності.

Державний сектор економіки є тими структурами держави, які безпосередньо зайняті виробництвом певної частки кінцевого суспільного продукту, а також розподілом і перерозподілом її між усіма членами суспільства. У сучасному розумінні партнерство державного і приватного секторів є організаційно-економічними відносинами між державою (як суб'єктом власності) і суб'єктами приватної власності з метою реалізації масштабних національних і міжнародних суспільно значущих проєктів. Сфера діяльності такої співпраці широка – від розвитку стратегічно важливих галузей промисловості і науково-дослідницькі і дослідно-конструкторські роботи (НДДКР) до забезпечення суспільних потреб.

У світовій практиці виділяються такі основні форми партнерств, як концесії і контракти, партнерства типу “будівництво-управління-передача”, “будівництво-управління-володіння”, спільні підприємства на основі державної і приватної форм власності, а також промислово-фінансові групи, створені за рішенням уряду.

Концесія (від лат. *concession* – дозвіл, поступка) як форма господарської діяльності використовується в світі вже декілька сторіч. У Росії на початку ХХ ст. концесії сприяли вирішенню комунальних проблем губернських міст і повітів, реалізації крупних з великим терміном окупності проєктів по будівництву залізниць, марнотратників, освоєнню корисних копалини.

В Україні Закон України “Про концесії” був прийнятий в 1999 р. Відповідно до цього закону концесія – це надання в цілях задоволення суспільних потреб уповноваженим органом виконавчої влади або органом місцевого самоврядування на підставі концесійного договору на платній терміновій основі юридичній або фізичній особі (суб'єктові підприємницької діяльності) права на створення (будівництво) і (або) управління (експлуатацію) об'єктом концесії (термінове платне володіння) за умови узяття суб'єктом підприємницької діяльності (концесіонером) на себе зобов'язань по створенню (будівництву) і (або) управлінню (експлуатації) об'єктом концесії, майнової відповідальності і можливої підприємницької ризику.

Відповідно до Закону України “Про Концесії” термін, на який укладено договір, повинен складати не менше 10 років. До закінчення терміну концесії підприємство не може бути приватизоване. Державі в даний час необхідно поповнити державний бюджет, і великі надії воно покладає на надходження від приватизації.

А концесійні платежі “розтягуються” на декілька років. Крім того, якщо об'єкт концесії збитковий або низькорентабельний, але має важливе соціальне значення, концесіодавець (держава) може надавати пільги по концесійних платежах, дотації, а на це засобів у держави немає [2, с.69].

Інтерес представляє досвід Великобританії, де на сьогоднішній день пріоритетним напрямом у сфері управління державною власністю є не приватизація, а співпраця з приватним сектором. Так, за 1992-2001 рр. були підписані партнерські угоди в багатьох секторах господарства, включаючи суспільний транспорт і транспортну інфраструктуру, інформаційні технології і НДДКР, захист навколишнього середовища, містобудування, урядові будівлі і споруди.

Контракти набули широкого поширення у Франції, де залежно від видів підприємства існують контракт-план або цільовий план. На державних підприємствах, які з одного боку, виконують суспільні послуги, діють в тих галузях, де конкуренція обмежена, а з іншого боку – вимагають детального планування у зв'язку з крупними масштабами капітальних вкладень, використовуються контракт-плани. Сюди відносяться, в першу чергу, неакціонерні компанії. У Франції це, звичайно, підприємства транспорту і енергетики.

Практика висновку планових контрактів така. Спочатку підприємство розробляє власний план розвитку. Кожне державне підприємство у взаємодії з міністерством виробляє свою стратегію і цілі. Все це обговорюється з представниками персоналу і схвалюється правлінням (там, де воно є). І тільки тоді держава в особі відповідних органів і підприємство укладають контракт-план на період, співпадаючий з терміном дії плану підприємства (зазвичай на 3-5 років). З цієї миті відповідальним за перебування справ на державному підприємстві є його керівник, а не курируючий міністр. При цьому державне підприємство набуває великої автономії в області капітальних вкладень, фінансування, цінової політики.

Що стосується підприємств конкурентного сектора – промислових і банківських – то вони пра-

чують на надзвичайно динамічних ринках і повинні пристосовуватися до їх вимог. Державне регулювання діяльності таких підприємств повинне бути іншим. У 1989 р. було ухвалено урядове рішення про підписання з державними підприємствами конкурентного сектора цільових контрактів, які повинні містити дуже гнучкі положення, що пристосовують загальні принципи контрактних відносин до індивідуальних особливостей кожного підприємства. Розробка цільового контракту протікає поза підготовкою державного плану. Цільові контракти містять значно більш загальне визначення промислової і фінансової стратегії підприємства в порівнянні з плановими контрактами, до того ж конкретніші цілі розвитку, що містяться в них, зокрема, в області фінансування, підлягають щорічному коректуванню. Кількісні показники діяльності підприємства встановлюються ними самостійно [3, с.45].

Подібні методи контрактних відносин могли б стати одним з шляхів вирішення проблем підвищення ефективності функціонування державних підприємств в Україні.

Партнерство державного і приватного секторів може здійснюватися по схемі: “будівництво–управління–передача”, “будівництво–управління–володіння”. Наприклад, конгрес США ухвалив рішення передати приватним фірмам частину фінансових активів державної корпорації, створеної для будівництва і подальшої експлуатації могутнього гідроенергетичного комплексу. Сенс цього рішення полягає у тому, щоб на базі залученого приватного капіталу, зацікавленого в нарощуванні енергетичного потенціалу даного регіону, забезпечити комплексне і ефективне використання наявних водних ресурсів без додаткових дотацій із федерального бюджету. При цьому умови, в які були поставлені приватні корпорації, повинні передбачати тарифи на електроенергію не вище, ніж в середньому по регіону. Подібна практика може знайти застосування і в Україні.

Приватизаційні процеси привели до значного скорочення об’ємів державного сектора і зростання масштабів приватної і колективної власності. Пріоритетним напрямом у сфері управління частиною державних підприємств, що залишилися, може стати приватизація і поповнення цим коштом доходів державного бюджету, а також співпраця з приватним сектором з метою отримання соціального і економічного ефекту. Сфера такого партнерства не може розповсюджуватися на об’єкти галузей соціально-виробничої інфраструктури (житлово-комунальне господарство, автомобільні і залізні дороги, транспорт), містобудування, заходи щодо захисту навколишнього середовища.

Відсутність в Україні могутньої інституційної бази може сприяти використанню співпраці державного і приватного секторів переважно на користь приватного бізнесу. Подібні негативні явища, у свою чергу, можуть привести до деформації в економічній політиці, порушенню умов конкуренції, зростанню недовіри до партнерських відносин між державою і приватним сектором. Тому держава, ухвалюючи рішення про форми і умови співпраці з приватним сектором, повинна прагнути до оптимального вирішення протиріч між задоволенням суспільних і приватнопідприємницьких потреб і не допускати корупції. Досягнення позитивного результату залежить від економічної і правової основи держави, розвиненості суспільних інститутів контролю за діяльністю державного апарату, прозорості самої партнерської діяльності.

Закон України “Про промислово-фінансові групи в Україні” визначає промислово-фінансову групу як об’єднання, в яке можуть входити промислові підприємства, сільськогосподарські підприємства, банки, наукові і проектні установи, інші установи і організації всіх форм власності [4, с. 19]. Метою об’єднання є отримання прибутку і створюється воно за рішенням Уряду України на певний термін з метою реалізації державних програм розвитку пріоритетних галузей виробництва і структурної перебудови економіки України, включаючи програми згідно з міждержавними договорами, а також виробництва кінцевої продукції.

Досвід країн з соціально орієнтованою ринковою економікою свідчить, що промислово-фінансові групи, що включають в свій склад промислові підприємства, науково-дослідні організації, торговельні фірми і банки, безліч асоціативних структур, які засновані на внутрішніх договірних відносинах, стали основою державного регулювання ринкової економіки цілої низки промислово розвинених країн світу. Тільки за допомогою державного регулювання діяльності промислово-фінансових груп забезпечуються раціональні партнерські, договірні відносини з державними органами, здійснюється підготовка, координація і контроль виконання корпоративних планів і програм спільної

діяльності держави і господарюючих суб'єктів. У разі раціональних взаємин держави і господарюючих суб'єктів в умовах соціально орієнтованої ринкової економіки активізуються: залучення зовнішніх інвесторів, розробка і реалізація корпоративної стратегії діяльності на фондовому ринку, виконання всіх функцій, які пов'язані з державним регулюванням діяльності господарюючих суб'єктів.

Створення і функціонування промислово-фінансових груп дає можливість вирішувати питання ефективнішого інвестування підприємств за рахунок залучення внутрішніх і зовнішніх інвестицій шляхом отримання кредитів, випуску цінних паперів, концентрації засобів учасників групи у цілях виробництва конкурентоздатної продукції. Сучасній промислово-фінансовій групі характерна оперативність і маневреність в управлінні потоками фінансових ресурсів як між головною компанією і філіями, так і між самими філіями і підрозділами. Вибір варіанту фінансування будь якої операції – з центру, тобто головній компанії, або на рівні філій – зумовлюється загальною стратегією фірми, а також фактичними перевагами в області організації внутрішніх фінансових потоків. Розширення масштабів промислово-фінансової групи за рахунок зростання числа зарубіжних підрозділів може здійснюватися за допомогою збільшення прямих закордонних інвестицій. Це може бути фінансування будівництва нових виробничих потужностей за кордоном або покупка контрольного пакету акцій діючих підприємств [5, с.39].

Організаційна побудова промислово-фінансової групи відрізняється децентралізацією управління з одночасним підвищенням ефективності організаційних структур окремих ланок, які входять до групи, чітким розподілом повноважень і відповідальності, надійними механізмами ухвалення узгоджених управлінських рішень. За рахунок включення науково-дослідних і дослідно-конструкторських підрозділів в структуру промислово-фінансової групи, що наближує їх до безпосереднього споживача, скорочується терміни впровадження науково-технічних розробок у виробництво. Завдяки наявності маркетингової служби усуваються розриви у постачальницько-збутовому ланцюжку, що сприяє прискоренню обороту капіталу.

Характерною рисою сучасного етапу розвитку промислово-фінансових груп в Україні є їх багатогалузева спрямованість, що дозволяє оперативно реагувати на зміни ринкової кон'юнктури.

В умовах соціально-орієнтованої ринкової економіки розвиваються сучасні тенденції, які направлені як на диверсифікацію діяльності, а також і на яскраво виражену спеціалізацію діяльності, яка пов'язана з формуванням промислово-фінансових груп на основі технологічно пов'язаних підприємств. Завдяки цьому максимально концентруються матеріальні і фінансові ресурси на будь якому одному або декількох напрямках, які дають найбільший ефект, і відсікаються другорядні, мало-ефективні сфери діяльності. Такий підхід є виправданим у випадках формування промислово-фінансової групи на основі підприємств найбільш передових, наукоємких галузей, які визначають пріоритетні напрями науково-технічного прогресу (паливно-енергетичний комплекс, металургія, електронна промисловість). Це дозволяє, не порушуючи галузевої спеціалізації, розширювати сферу функціонування промислово-фінансової групи за рахунок проникнення у суміжні сфери діяльності.

Основними джерелами фінансування діяльності фінансово-промислової групи виступають: фінансування з бюджету по галузевих програмах; інвестиційні кредити банків-учасників; кредити і прямі інвестиції банків, що не є учасниками даної промислово-фінансової групи; власні засоби підприємств.

В Україні промислово-фінансові групи створюються за ініціативою державних органів і є віддзеркаленням селективної політики держави в області структурної перебудови економіки, оскільки підприємства, які об'єднані в промислово-фінансову групу, дістають можливість контролювати певні сектори економіки держави. Держава прагне зробити промислово-фінансові групи базовими пунктами промислової політики, щоб, впливаючи на їх діяльність, здійснювати макроекономічну політику.

До основних характеристик позитивного впливу держави на діяльність промислово-фінансових груп відносяться: можливість масштабного виробництва товарів і надання послуг для населення і промисловості; забезпечення динамічного розвитку різних галузей економіки; забезпечення економічного розвитку територій країни; створення нових робочих місць; ефективне використання ресурсів; підвищення інвестиційної активності; можливість фінансування крупних проектів.

На рівні регіону за ініціативою місцевої адміністрації і під її контролем створюються фінансово-

промислові групи щодо вирішення соціально-економічних проблем регіону. Місцева адміністрація передбачає систему заходів фінансової підтримки фінансово-промислової групи, яка передбачає: звільнення повністю або частково від податків на майно; пільгову оренду або передачу в тимчасове безвідплатне користування майна, що є власністю області або міста; передачу в довірче управління пакетів акцій підприємств, що знаходяться в державній або комунальній власності, які технічно пов'язані з основною діяльністю групи, але не входять в її склад; надання інвестиційного податкового кредиту.

Вплив промислово-фінансових груп на економіку України визначається не тільки їх значним внеском у формування основних показників національної економіки, але і впливом на якісні інституційні і структурні перетворення в країні. Масштаби і темпи розвитку вітчизняних промислово-фінансових корпоративних структур забезпечуються високим рівнем регіональної і фінансової експансії, оскільки крупний інтегрований бізнес України охоплює металургійний і машинобудівний комплекси, зв'язок, транспорт, виробництво і реалізацію продуктів харчування.

Досвід країн з соціально орієнтованою ринковою економікою свідчить, що промислово-фінансові групи, які включають до свого складу промислові підприємства, науково-дослідні організації, торгові фірми і банки, безліч асоціативних структур, що засновані на внутрішніх договірних відносинах, стали основою державного регулювання ринкової економіки цілої низки промислово розвинених країн світу. Тільки при державному регулюванні діяльності промислово-фінансових груп забезпечуються раціональні партнерські, договірні відносини з державними органами, здійснюється підготовка, координація і контроль виконання корпоративних планів і програм спільної діяльності держави і господарюючих суб'єктів. При раціональних взаєминах держави і господарюючих суб'єктів в умовах соціально орієнтованої ринкової економіки активізуються: залучення зовнішніх інвесторів, розробка і реалізація корпоративної стратегії діяльності на фондовому ринку, виконання всіх функцій, які пов'язані з державним регулюванням діяльності господарюючих суб'єктів.

В умовах соціально орієнтованої ринкової економіки промислово-фінансові групи є основою управляючої дії держави на мікроекономіку, а також основою підвищення рівня макроекономічного регулювання виробництва і забезпечення стійкості міжнародного економічного співробітництва. Промислово-фінансові групи є повноправними партнерами держави у виробленні і реалізації державної політики розвитку економічної фінансової системи країни.

ВИСНОВКИ

Проведені дослідження дозволяють зробити наступні висновки:

система партнерських відносин державного і приватного секторів є одним з основоположних елементів функціонування соціально орієнтованої економіки;

форми партнерства державного і приватного секторів використовуються в цілях реалізації масштабних національних і міжнародних суспільно значущих проектів;

для ефективної співпраці державного і приватного секторів у вітчизняній економіці будуть потрібні економічні і правові механізми, які жорстко регламентують функціонування об'єктів власності в системі економічних відносин державного і приватного капіталу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Мільнер Б. Крупні структури – “локомотиви” економіки / Б. Мільнер // Питання економіки. – 2000.- № 2. – С. 141 – 146.
2. Варнавський В. Концесійні форми управління державною власністю / В.Варнавський // Проблеми теорії і практики управління. – 2002. – № 4. – С. 66-71.
3. Паламарчук Р., Паламарчук О. Трансформування організаційних структур в економіці України // Економіка України. – 2005. – № 2. – С. 40-46.
4. Про промислово-фінансові групи в Україні: Закон України від 21.11.1995 № 437/95-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 23. – Ст. 88.
5. Кудakov О.С. Термінологічні проблеми визначення складних господарських систем / О.С Кудakov // Актуальні проблеми фінансів і банківської справи: сб.наук.пр. – Спб.: Спбгбгеу, 2005. – Вип. 8. – С. 23-41.